

KAZINCZY ÉS KORA

DEBRECZENI ATTILA

Kazinczy Ferenc fogság előtti verseinek két fő kéziratos forráscsoportja

Kazinczy fogság előtti költészetének két alapvető forráscsoportja maradt fenn, a korabeli periodikák¹ és három kéziratcsomó. A kéziratcsomók egyike autorizált,² kettő autográf,³ ez utóbbiakról lesz szó a jelen dolgozatban, mely a készülő kritikai kiadás eredményein alapul. A csomókat már Abafi Lajos is használta kiadásához,⁴ de elemzésük mindeddig nem történt meg, noha nyilvánvalóan kulcsszerepet játszanak a korszak verseinek filológiájában. Ugyanakkor minden kínálkozó értelmezési szempontból rendkívül kuszának tűnnek, felfedezhető bennük időrend, de az nem következetes, látható az egységes írásmódra való törekvés, ami azonban helyenként megbomlik, többnyire tisztázatok, de néhol ezek át vannak javítgatva, sőt, helyenként fogalmazványok, rájegyzések kerültek közéjük. Azt reméljük, hogy a Csokonai életmű kapcsán bevezetett fogalmak és elemzési módszerek segítségével a jelen vizsgálat során e meghatározó források is értelmezhetővé és így időrendbe sorolhatóvá válnak. „Egy adott szövegforrás-csoport/környezet általában mindig hordoz olyan többletinformációkat, amelyek alapján behatárolható a keletkezési ideje, másfelől ezt kiegészíti az egyes szövegek változatainak egymásutánjából levonható következtetések sora. Így e két metszetben, a vizsgált korpusz összes szövegének összes változatán végzett elemzésekből végül összeáll egy olyan *kronológiai háló*, amely az egyes változatok többségét legalább megközelítően időhöz tudja rendelni.”⁵ E kronológiai háló megszővése azonban módszertanilag rendkívül nehéz feladatot jelent, mert egyik elemét valójában nem lehet a másik nélkül elvégezni (vagyis egy vers szövegalkulási folyamatát nem lehet pontosan datálni a szövegcsoportok precíz keltezése nélkül, a szövegcsoportokat viszont nem lehet precízen keltezni az egyes versek szövegalkulá-

¹ A periodikákban megjelent szövegek elemező áttekintését I. tanulmányunkban: Kazinczy fogság előtti költészet és a nyilvánosság fórumai. Magyar Könyvszemle, 2014. (sajtó alatt).

² Ráday-gyűjtemény, Szemere-tár/I., 5–32., Aszalay János és Kazinczy kézírásával készült, feldolgozását I. dolgozatunkban: Kazinczy verseinek egy rejtélyes kézirata, in In memoriam Görömbei András, Debrecen, 2015. (sajtó alatt).

³ MTAK. RUI. 2r. 2/I. 1a–37b. és 2/II. 55a–84b.

⁴ Kazinczy Ferenc összes költeményei I–II., kiad. Abafi Lajos, Bp., 1879.

⁵ *Debreczeni Attila*: Csokonai költői életművének kronológiai rendje. Bp.–Debrecen, 2012. 21.

si folyamatának pontos meghatározása nélkül). Így hát marad a szövögetés, a lehetséges eredmények elérése az egyik téren, majd ez alapján előrehaladás a másik téren, aztán újra ott, majd újra itt, amíg végül össze nem áll az a bizonyos háló. Ezt kell aztán lineáris rendbe szerezetten megírni, amire most Kazinczy két autográf kézirat-csomója esetében kísérletet is teszünk.

1. A *Stodiumok-kötetek és a kéziratcsomók*

A csomók a Kazinczy fogság előtti és alatti kézirateit egybegyűjtő és archiváló, *Stodiumok* eredeti címet viselő, kettedrét félbőr kötéses kötetekben találhatók.⁶

Stodiumok 1.

A kötetben sok különböző méretű és minőségű lapból álló, autográf, de eltérő kézírással készült csomó van, *közülük a legterjedelmesebb az első, amely zömében Kazinczy korai verseinek összeírását tartalmazza (1–38.)*. A csomók egy vagy több kettedrét méretű lap közé vannak kötve, amelyek azonban üresek, vagyis a különböző csomók elválasztására szolgálnak (helyenként ilyen elválasztó lapok kivágásának nyomai látszanak). Mindebből az a következtetés vonható le, hogy utólag összeállított, gyűjtéletes kötetről van szó, amelynek elemei korábban nem (vagy nem feltétlenül) tartoztak fizikailag egybe. A kötet bordázatának díszei a legfelső kivételével megegyeznek a másik kötet bordázatával, a felirat mindkét esetben piros mezőben áll.

Stodiumok 2.

A kötetben található lapok egy csomó kivételével azonos méretűre vannak vágva, a csomók papírszíne és egyéb jellemzők alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy hat nagyobb egységből áll.

1a–11b Dayka Gábor heroida-fordításainak cenzúrai példánya, Kazinczy másolatában (1792)

12a–54b A *Heliconi virágok* 1792. évi kötetének cenzúrai példánya, Kazinczy másolatában

55a–84b Kazinczy fogság előtti verseinek egységes autográf csomója

86a–101b Ódák Klopstockból, Kazinczy autográf versfordításai (sok üres lap, kisebb méret)

102a–109b Nyomtatványok (sárospataki kiadvány, 1777; színlapok 1793–1802)

110a–145b Autográf latin és német nyelvű másolatok (kék színű papír, egységes írás)

A *Stodiumok 2.* bekötetése az elvégzett vizsgálatok⁷ szerint nem történhetett 1802 októbere előtt, a *Stodiumok 1.* bekötetése nem történhetett 1804 februárja után, s mivel a *Stodiumok 1.* bekötetése nemigen lehet későbbi, mint a *Stodiumok 2.* bekötetése, ezért *a két kötet összeállítását és bekötését 1802 októbere és 1804 februárja közé tehetjük*, vagyis döntően az 1803-as évre. Mindebből további következtetések adódnak a csomókra nézve. Ha a kötetbe való kötés, ami rögzíti a lapok sor-

⁶ E kötetek (és a másik három hasonló) leírása, keltezése és elemzése tekintetében l. tanulmányunkat: Kazinczy emlékéllító archívuma 1802–1803-ból. ItK 2014. (sajtó alatt).

⁷ A kötet keletkezésére nézve részletesen l. az előző jegyzetben említett tanulmányt, itt csak a végkövetkeztetéseket ismételjük meg.

rendjét a kötet csomóiban, csak 1803 körül történt meg, és a csomók ennél egyöntetűen korábban keletkeztek, akkor a keletkezés idején nem voltak egybekötve a vers-csomók sem. Ha viszont a keletkezés idején nem voltak egybekötve e csomók, akkor azzal is számolnunk kell, hogy a lapok bekötés előtti sorrendje más is lehetett, mint ahogy most a kötetben látjuk azokat. Ebben az esetben pedig a csomókban olvasható versek sorrendje nem feltétlenül egyezik meg a leírás sorrendjével, így a keletkezésre nézve ez alapján csak korlátozottan fogalmazhatók meg következtetések. Leginkább tehát a csomókban elkülöníthető lejegyzési rétegekre kell koncentrálnunk, s ezek időrendjét meghatározzunk. Lejegyzési rétegnek a csomón belüli azon kéziratos lapok halmazát nevezzük, amelyek kézirattípusuk és írásképtük alapján karakterisztikus hasonlóságot mutatnak egymással, s így feltételezhető egy időben való keletkezésük (az ezekre való, eltérő sajátosságokat mutató rájegyzéseket természetesen külön kell kezelni, noha fizikailag ugyanezen lapokon vannak).

2. A csomók lejegyzési rétegei

a) MTAK. RUI. 2r. 2II. 1a–37b.

Ezeknek a következtetéseknek azért van jelentőségük, mert a vizsgált csomó belső sorrendjét nem tudjuk ellentmondásmentesen értelmezni jelen állapotában. A csomó legnagyobb részét azok a tisztázati lapok alkotják, amelyek írásképe feltűnő azonosságot mutat: a címek verzállal vannak írva, alattuk dátum szerepel, ahogy a korai versek másik két csomójának az itteniekkel jórészt megegyező verseinél. Utóbb e tisztázati lapok némelyike fogalmazványként funkcionált, illetve az üresen maradt helyekre újabb versek is kerültek a még későbbiekben. Az eredetileg letisztázott versek alapvetően a megadott dátumok időrendjében követik egymást, ez az időrend azonban néhol megtörik.

bejegyzés	1a előzéklap	Sóhajtás a' Tavaszhoz	1787. január 1./ 1804. február 4.
	2ab	Az Est-hajnalhoz	1787. október 28.
bejegyzés	3a	A' Czenczim' Szája	1788. március
	3b–4a	Bátorodás az élet sebess repülete ellen	1788. június 30.
	4b–5a	A' Téli Utazás.	1788. október 8.
	5a	Ferenczy Istvánnak Graphídionára	1823. január 13.
	5b	A' meg-tsallt öreg	1788. október 9.
	6ab	Anacreonnak XXXIIIIdik Dala	1789. április 24.
	7a	Anacreonnak XLVdik Dala	1789. augusztus 18.
	7b	Sóhajtás. Metastasio után	1789. szeptember 21.
	13a	Anacreonnak XIXdik Dala	1788. október 11.
	13b–15a	Young első éjszakájának kezdete	1788. október 11.
	15b–16a	Aggódás	1788. október 12.
	16b	Anacreonnak Xld. Dala	1788. december
	17ab	Egy hajóra	1789. április 21.
	18a–20a	Keresztes Bálint [...] Tornai Margithoz	1789. szeptember 24.
	20b–21a	A' gyermek poéta	1789. december 12.
	21b–22a	Dóme Károlyhoz	1790. január 1.
	22b	Anacreonnak XLVdik Dala	1790. február 4.
	23a	Anacreonnak XXIIIdik Dala	1790. július 4.
	23b–24a	Anacreonnak IIIIdik Dala	1790. július 16.
	24b	Impromptü [...] Vay József Úrra	1790

bejegyzés	25a 25b–26a 26a 26b!!	A' szép Netty emlékeztető könyvébe Minnihez a' Tavasz első zsengejével Göthe után	1790. szeptember 23. 1791. január 1811. január 19.
------------------	--------------------------------	---	---

Az 1a oldalon található vers kijelölt dátuma szerint is valóban az első a sorban, de ténylegesen nem része a csomónak, hanem az előzéklapra tett utólagos, a bekötés utáni bejegyzés. (Az eredetileg letisztázott versek közé, az üresen maradt helyekre még két ilyen utólagos, kötetés utáni bejegyzés került, mindezeket félkövérrel emeltük ki.) Az eredeti tisztázatok sorrendjében a 2–26. lapok között mindössze egy helyen bomlik meg az időrend, a táblázatban kurzívvval kiemelt két lapnak (6–7.) a 17. lap után kellene következnie. Ennek nem tudjuk semmi logikusnak tűnő magyarázatát adni, így hipotetikusán elsősorban a lapok kötetés során történt összekeverésével számolhatunk (a táblázat sorai azokat a kéziratos lapokat, lapegységeket mutatják, amelyek a lejegyzés sajátosságai alapján fizikailag szükségszerűen együttmozognak egy esetleges átrendezés vagy összekeveredés során). Nem tudunk más értelmezést adni annak sem, hogy éppen e helyen ráadásul egy ide egyáltalán nem illő, egészen más, nem is egységes írásképi és tematikájú fogást is találunk (8–12.), amit e táblázatban üres sorral jeleztünk, s majd alább vizsgálunk részletesen.

A dátumok időrendje tehát e helyet leszámítva következetesen alakítja a csomóba eredetileg letisztázott versek sorrendjét, s a több lapra terjedő fizikai egységek a lejegyzés folytonosságára is egyértelműen utalnak. Olyannyira a folytonosság látszik érvényesülni, hogy mikor az íráskép megváltozása az eredeti lejegyzés végét jelzi, az első más írással készült vers az utolsó eredeti tisztázat hátlapjára került (26b!!).

rá/bejegyzés	26b!! 26b	LAURÁHOZ Góthéból	1791. október 28. 1794
rá/bejegyzés	27a 27b	IGYUNK! Anakreonnak XXV. Dala Thermophyle E' világ minden szugolyáji közt...	1793. április 1. 1793. december 31.
rá/bejegyzés	28a	Ha életet szerezne... Debrecen, 1803. 8berben.	1803. október
rá/bejegyzés	28b–29a (fog.) 29b	Szép galamb ki vagy te... Dán nyelv' hangzása [próza]	1791. június
	30a, 31a, 32a–37b	Az ifjú Werther szenvedései [próza]	1790

Az első két vers a 26b és a 27a oldalon az előző tisztázati tömb formai sajátosságait követi (címadásban, datálásban, margókban), de már egyértelműen más írásképet mutat, s egymástól is némileg eltérőt. Ugyanakkor az utánuk következők már nem őrzik meg ezt a formát, előbb a dátum marad el (27b), majd a cím is (28a), az utolsó (28b–29a) pedig egyértelműen fogalmazvány. Írásképük igen hasonló, de annyira nem, hogy biztosan állítható lenne lejegyzésük egyidejűsége, bár a 26b oldalon lévő vers kivételével akár egyidejűek is lehetnek. Úgy tűnik, hogy az összeírást tartalmazó csomót utóbb jegyzőfüzetként kezdte használni Kazinczy, s folyamatosan tisztázta ide újabb darabjait, s utoljára már fogalmazvány is készült itt. A csomó legvégén álló töredékes Goethe-próza fordítás ugyancsak tisztázatnak tűnik, melyet utóbb átjavított, de hogy ez eredetileg is e sorrendi helyen állott, az nem bizonyos, a fentebb már említett okok miatt.

A lapok üresen maradt alsó felére három vers utólag került letisztázásra, ezek eléggé hasonló írásképet mutatnak (s a dán nyelvről készült feljegyzése is). A Kazinczy által megadott dátumok alapján nem dönthető el, hogy a kötetés előtt vagy után kerültek ide, vagyis hogy a kész kötetbe való *bejegyzések*, vagy a még önálló lapokra való *rájegyzések*. Az írásképek hasonlóságot mutat az előzéklapon (1a) lévő kézírással, de az eredeti tisztázatok közötti egyik bejegyzéssel (13b) és az azokon végrehajtott egyes javításokkal is (7a, 18a–20a, 23a). S ugyanezt a kézírást véljük felfedezni a 8–12. lapok alaprétéget képviselő, a fogságban keletkezett kisebb verseket megőrző archiválási másolatokban is.

rá/bejegyzés rá/bejegyzés	8a 8b	a' Spielbergi várban, 1795. Octoberben. Híven szeretni a' jót... Eszköze lenni az isteni kéznek...	1795. október
rá/bejegyzés bejegyzés	9a 9b	31. Mart. 1796. Brünnben [két német nyelvű vers Rosty Jánostól] Ninon... [német nyelvű] Novemb. XI-dike, MDCCCLIV.	1796. március 31. [1796–1797] 1781 1809. április 11.
bejegyzés bejegyzés bejegyzés rá/bejegyzés	10a 10b	Kufstein, 1800. Martiusban 22. Jún. 1800. Kufstein [próza] Szemere Kristinának Stambuchjába Szemere Therssinek Nyergesújfalu, Octob. 14d. 1808. [Jót 's jól!] Daimonia	1800 1800 1808 1808 1808. október 14. 1786
bejegyzés	11a–12b 12b	A' mennydörgés [fogalmazvány] A' Sonetto	1792 1809. május 20.

Az alaprétéget tehát a következő versek jelentik (a lapok tetején margó kihagyásával mindig dátum és helymegjelölés, majd a vers, alattuk és a lapok hátoldalán a későbbi bejegyzések):

a' Spielbergi várban, 1795. Octoberben.

31. Mart. 1796. Brünnben.

Kufstein, 1800. Martiusban.

22. Jún. 1800. Kufstein.

Jól látható, hogy itt csak a budai fogság utáni időből származó versek vannak, méghozzá nyilvánvalóan utólagos lejegyzésben, mert az öt év alatt keletkezett szövegek egységes írásmódja másként nemigen képzelhető el. S éppen az írásmód miatt az sem képzelhető el, hogy ezek lettek volna eredetileg rájegyzések a már használt lapokon, a b oldalakon álló szövegek ugyanis egy kivétellel (10b) a lap tetejére cím nélkül odajegyzett, s vegyes témájú, korai szövegek (a 8b oldalon lévő öt sort Abafi óta egy versként közlik a kiadások, de egyértelmű az elválasztóvonalból, hogy két önálló gnóma jellegű versről van szó, külön-külön idézte ezeket leveleiben is, keletkezési idejük azonban jellemtelen). A fizikailag önálló lapokon (11–12.) lévő fogalmazványnak pedig semmilyen kapcsolódását nem látjuk a jelen csomóhoz. A csomóba utólag bejegyzett többi vers a dátumok alapján bizonyosan a kötetés utára tehető, ami ugyancsak azt bizonyítja, hogy Kazinczy még évtizedek múltán is jegyzőfüzetként használta néha az immár be kötött *Studiumok* e csomóját. A csomóban található versek lejegyzési sorrendje a fentiek értelmében tehát csak bizonyos korlátok között állapítható meg, az íráskép alapján leginkább bizonyos rétegek különíthetők el benne.

– Az *eredeti lejegyzési réteget* bizonyosan a 2–26. lapok jelentik (kivéve a 8–12. lapokat), ezek formailag és tartalmilag is egységesek.

– A *második réteget* az előbbi folytatása jelenti a 26–29. (illetve a prózát is beszámítva a 37. lapig), s talán ehhez vehető a 11–12. lapon található fogalmazvány is.

– A *harmadik réteget* a fogságban keletkezett versek archiválási tisztázatai jelentik a 8a, 9a, 10a oldalakon, valamint az ezekhez nagyon hasonló írásképpű rá- vagy bejegyzések, illetve javítások az előző két rétegben, az 1a, 7a, 13b, 18a–20a, 23a oldalakon.

– A *negyedik réteget* a már bekötött csomóba a továbbiakban bejegyzett versek jelenthetik, ehhez sorolva a 8b, 9b, 10b oldalakon lévőket is, melyekről valójában csak annyi mondható, hogy a fogságban keletkezett versek harmadik rétegbe sorolt archiválási tisztázatainak hátlapján találhatóak.

b) *MTAK. RUI. 2r. 2/II. 55a–84b.*

A jelen csomóban egyértelműen csak az eredeti lejegyzések rétegét tudjuk azonosítani, az ebbe nem tartozó hét kéziratos lap jellemzői szórtaak, egyedi vizsgálatot kívánnak. A legnagyobb réteget tehát azok a tisztázati lapok alkotják, amelyek írásképe feltűnő azonosságot mutat: a címek verzállal vannak írva, alattuk egy kivétellel dátum szerepel, ahogy a korai versek másik két csomójának az itteniekkel jórészt megegyező verseinél is (a dátum nélküli vers csak itt van meg). Utóbb e tisztázati lapok némelyike fogalmazványként funkcionált, más versek utólagos rájegyzései azonban nem találhatóak egyiken sem. A csomó másik egységét az eredeti lejegyzési rétegbe nem tartozó hét lap alkotja. Ezek közül öt ugyancsak tisztázati lap, amelyek között azonban nincsenek fogalmazványként használt lapok, rájegyzések viszont vannak rajtuk, címük nem tartalmaz dátumot és többnyire nincsenek verzállal írva. A szövegek nem egyeznek meg a másik két korai verscsoport darabjaival, csak itt találhatóak meg, s egységesen Kazinczy legkorábbi versei közül valók, műfajukat tekintve epigrammák (ez alól csak két kivétel van, erről alább még szó lesz). A másik két lapon fogalmazványok találhatóak, valamint hátoldalukon rájegyzések.

– publikálási célú (majd részben fogalmazványként használt) tisztázati lapok

57ab	A' meg-tsallt öreg	1788. október 9.
58a	Anakreonnak XIXd. Dala	1788. október 11.
62a	P. Szaitz Leo Mariahoz	1790. október 15.
63a–64b (+1)	Keresztes Bálint Tornai Margithoz	1789. szeptember 24.
65ab	Édes aggódás	1788. október 12.
66ab	Eggy hajóra	1789. április 21.
67ab	Anacreonnak XXXIII. Dala	1789. április 24.
68ab	Baróti Szabóhoz	1786. október 16.
69a–70a	Sóhajtás a' Tavaszhoz	1787. január 1.
71a	Sóhajtás. Metastasio után	1789. szeptember 21.
72ab	Anacreonnak XLVd. Dala	1789. augusztus 18.
73a	Anakreonnak XId. Dala	1788. december
73b	Anacreonnak XLVId. Dala	1790. február 4.
74a	Anakreonnak XXIIIdik Dala	1790. július 4.
74b–75a	Anacreonnak IIIIdik Dala	1790. július 16.
75b	Báró Prónay Agnes Emlékeztető Könyvébe	1790. szeptember 18.
76a	Egy Festőhöz	
78ab	Döme Károlyhoz	1790. január 1.

79ab	Bóldog bolondoskodás	1788. június 30.
81ab	Az est-hajnalhoz	1787. október 28.
82ab	A' gyermek-poéta	1789. december 12.
83ab	A félénk lyányka	1788. október 8.

– fogalmazvány lapok

rájegyzés	55a 55b	Czenczim, leg-első rózsájától... Nem, nem, most ha szép szemeid...	[1791. január–február] [1787. március 9.]
rájegyzés	56a 56b	[a Hamlet-monológ eleje] An Lyda	? [1795. január 13.]

– tisztázati lapok

rájegyzés	59a 59b	[a Hamlet-monológ eleje] Chloe	? 1794. január 20.
	60a	29. 8br. 1791.	1791. október 29.
	61a	Boris az első kakukszó hallásakor Muretusból Gvalterus Mapes [cím + 4 áth. sor]	[1781] [1778] ?
	80a	Az inség' két Barátjai. Frantzból Brútus. Kaestner után Hólnap. Lessing után	? [1775/1777] [1784]
rájegyzés	80b	A' henyé Bibliothecarius. Az Ivó. Kaestner	[1784] [1784] [1784] ?
	84a	Pervigilium veneris	?

Megállapítható, hogy

– a különböző lejegyzési rétegekbe tartozó lapok világosan elkülönülnek, vagyis egy lap a rajta lévő írás képe alapján soha nem sorolható két különböző rétegbe, mindig csak egybe;

– a kéziratári oldalszámzás nem esik egybe a lejegyzési rétegek határaival, az öt tisztázati és két fogalmazványlap az első rétegbe tartozó lapok között található, minden kézenfekvően látható rend nélkül;

– s ugyanígy nem állapítható meg rendszer ezen első rétegbe tartozó lapok sorrendjét illetően sem, a leginkább adódó időrend például egyáltalán nem érvényesül.

E ponton válik lényegessé az a belátás, hogy a kézirat lapok bekötéskor megrögzített sorrendje korántsem biztos, hogy az eredeti sorrendjük volt, ez akár véletlenül is alakulhatott ilyenné. A táblázat sorai azokat a kézirat lapokat, lepegységeket mutatják, amelyek a lejegyzés sajátosságai alapján fizikailag szükségszerűen együttmozognak egy esetleges átrendezés vagy összekeveredés során. Az első lejegyzési rétegen belül feltűnő a sorrend variálhatósága, hiszen általában egy lapon egy vers van. Ha kifer egy oldalra a vers, akkor a másik oldal többnyire üres, ez alól csak az Anakreón-fordítások lapjai jelentenek kivételt (73ab, 74a–75b). A sorrendnek ez az írásjellemzőkben adott variabilitása akár szándékolt is lehetett, legalábbis későbből ismerjük Kazinczynak olyan megnyilatkozását más verscsoportja kapcsán, ami ezt

emeli ki.⁸ Hogy a jelen csomó esetében is ez volt-e a szándék, nem tudjuk, de kizárni sem lehet ezt a lehetőséget, különösen nem, hogy a jelenlegi sorrendre semmilyen logikus magyarázatot nem tudunk adni. Így azonban e sorrend nem alapozhat meg keletkezéstörténeti következtetéseket sem, tehát csak a világosan elkülöníthető lejegyzési rétegek datálására tehetünk kísérletet.

3. Az eredeti lejegyzési rétegek datálása, a csomók egymáshoz való viszonya

a) publikálási célú (majd részben fogalmazványként használt) tisztázati lapok (RUI. 2r. 2/II.)

Kezdjük a vizsgálatot most ez utóbbi csomóval, annak eredeti lejegyzési rétegével, mert ez veti fel a kevesebb problémát. A kézirat írásképe teljesen egységes, s ez alapján azt tételezzük fel, hogy ez a lejegyzési réteg nagyon szűk időintervallumban készült, a csekély terjedelem miatt akár egyszerre is történhetett a lejegyzése. A letisztázott versek köre lényegében egybeesik a Ráday Gyűjtemény autorizált csomójában található versekével, de ahhoz képest többet tartalmaz (az 1789 augusztusa után született kilenc verssel). A címekben található legkésőbbi dátum 1790. október 15., ugyanennek a versnek a másik fennmaradt szövegforrásában azonban 1789-es évszám szerepel, s tárgyi érvek alapján ezt kell hitelesnek tekintenünk. Az időben következő dátum 1790. szeptember 18. (itt a másik szövegforrás eltérése csak néhány napnyi: szeptember 23.), az első lejegyzési réteg tehát ezt követően keletkezhetett (ha az előző vers 1790-es dátumánál egyszerű elírást feltételezünk, akkor azután). A másik határdátumot a *Bóldog bolondoskodás*on végrehajtott utólagos javítások jelölik ki. A szövegösszevetés alapján egyértelmű, hogy e tisztázati példányon, ezen javításokkal készült el a *Heliconi virágok*ban megjelent változat (e versen kívül még Anakreón 45. dalának fordítása és az *Eggy hajóra* című Horatius-fordítás esetében is). Mivel pedig a *Heliconi virágok*ban a *Bóldog bolondoskodás* alcíme azt közli, hogy ez a megigazítás 1790. október 24-én történt, így a jelen csomó első lejegyzési rétegének keletkezését ez előttrre kell tegyük. Az első lejegyzési réteg így az 1790 szeptemberének és októberének vége közötti egy hónapban keletkezhetett (esetleg pontosan október közepén), amikor is Kazinczy szeptember 17-től előbb Pesten időzött, majd október 12-én már Kassán, október 24-én pedig Tokajban volt, s amikor is az *Orpheus* második kötetének első száma és a *Heliconi virágok* anyagát állította össze. E kéziratcsomót ezek kiadásához készült összeírásnak és munkapéldánynak tekinthetjük.

b) első lejegyzési réteg javításai (RUI. 2r. 2/I.)

A csomó eredeti lejegyzési rétegében a korai versek publikálási célú tisztázatai találhatóak, melyek utóbb fogalmazvány céljára is használtattak. Tartalmilag nagymértékben egyezik a másik két korai verscsomóval, így az egyes versek alakulástörténeti vizsgálataiból leszűrhető néhány következtetés e verscsoportok sorrendiségére nézve.

A jelen összeírás szövege előzményforrásként bizonyos esetekben a *Heliconi virágok* 1. kötetére vezethető vissza (pl. a *Bátorodás az élet sebességre repülete ellen* cím csak e két helyen szerepel, a 45. anakreóni dal fordítása ugyancsak a nyomtatott forrás szö-

⁸ „Azért adtam minden darabnak más levelet, hogy ha majd meg lesz határozva, mely rendben vétessenek fel, el lehessen szelni a' hajtásokat, 's mindenike oda tétethessék, a' hol állania kell.” (MTAK. K. 642. 1a.)

vegállapotával hasonlatos leginkább). Időnként azonban épp ez, a nyomtatott forrás különbözik a kéziratoktól (pl. a Döméhez szóló vers és *A' gyermek Poéta* esetében), s van, hogy mindhárom egyező (pl. a *Lesbia*, *A' félénk lány*, *Eggy hajóra*, ez utóbbinál a másik most vizsgált csomó javításai vezettek a jelen csomóbeli szövegállapothoz).

A jelen tisztázatokon végrehajtott javítások egyértelműen a *Heliconi virágok* kézirat 2. kötetének szövegállapotához vezetnek *A' Czenczim' szája* esetében, ahol is az *Orpheus* volt az előzményforrás, valamint a 3., a 22. és a 45. anakreóni dal fordítása esetében, melyeknél a javítások egy másik rétege pedig már a *Poétai berek* irányába mutat, némelyik meg sehová. Ugyancsak a *Poétai berek*hez vezetnek a javítások a 19. anakreóni dalnál és a *Sóhajásnál*, s a szövegállapot pusztá felbomlását mutatják a 46. anakreóni dal és a *Bátorodás...* bizonyos javításai, köztük a csak itt szereplő cím új változat nélküli áthúzása.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a jelen tisztázatokon végrehajtott utólagos javítások kivétel nélkül az *Orpheus*-számok, a *Heliconi virágok* 1. kötete és a *másik most vizsgált csomó* szövegállapotainak valamelyikéből vagy együtteséből indulnak ki, s a javítások a *Heliconi virágok* 2. kötetének vagy majd az 1813-as *Poétai berek*nek a szövegállapotához vezetnek, esetleg nincs folytatásuk, s így pusztán a korábbi szövegállapot felbomlását tanúsítják. Mivel a másik csomó alaprétegének lejegyzése 1790 őszére tehető, a *Heliconi virágok* ugyanekkor összeállított 1. kötete 1791 augusztusában jelent meg, így a jelen csomó eredeti lejegyzési rétege ezután keletkezhetett, de még a *Heliconi virágok* 2. kötetének 1792 elején történt összeírása előtt: vagyis 1791 őszén.

c) a csomók egymáshoz való viszonya

Különös jelentőséggel bír a datálás szempontjából, hogy mely verset tekintjük egy lejegyzési réteg utolsó darabjának. A jelen esetben megítélésünk szerint ez a *Minnyéhez a' Tavasz első zsengejével*, de a pusztán az íráskép alapján levont következtetésben mindig van némi bizonytalanság, ezért számot kell vetnünk a más szempontból nem kizárható egyéb lehetőségekkel is, ebben az esetben azzal, hogy esetleg az utána következő *Laurához* című vers is része az első rétegnek.

RUI. 2r. 2/II.	RUI. 2r. 2/I.	Heliconi virágok 2. kötet
<i>Czenczim, leg-első rózsájától...</i> (cím nélküli fogalmazvány)	<i>MINNYIHEZ, a' Tavasz első zsengejével. Jan. 1791.</i> (tisztázat, szokásos címfórmátum)	<i>MINNYIHEZ, a' Tavasznak leg-első zsengejével. Nagy-Váradról, Febr. 1791.</i> (tisztázat, szokásos címfórmátum)
29. 8br. 1791. (cím nélküli tisztázat)	LAURÁHOZ. 28. Octob 179<2>1. (tisztázat, szokásos címfórmátum, lejegyzéssel egyidejű javítások)	–

Amennyiben a *Laurához* még az első réteghez tartozik, úgy e réteg nem keletkezhetett 1791 októberének legvége előtt, s mivel a réteg nem kevés darabja bekerült a *Heliconi virágok* 2. kötetébe, ezért 1792 legeleje utánra sem tehető, tehát két hónap, 1791. november és december vehető számításba az összeírás idejeként. Amennyiben viszont (s amint valószínűnek tartjuk) a *Minnyéhez* az utolsó vers a rétegben, úgy ezt az intervallumot ki kell terjesztenünk, vissza egészen 1791 elejéig, amikor is e vers fogalmazványa (majd márciusban egy megelőző levélbeli variánsa) keletkezett.

A korai verscsomókban lévő szövegállapotok összevetéséből azonban, mint ezt az előzőekben is láttuk, következtethetünk a két csomó egymáshoz való viszonyára, s ez időrendi támpontokkal is szolgál. Egyik vers esetében sincs más korai összeírás vagy nyomtatott változat, s mindkét esetben a RUI. 2r. 2/II. lejegyzése tekinthető korábinak. A *Czenczím, leg-első rózsájától...* kezdetű szöveg egyértelműen fogalmazvány, befejezetlen, nincs címe, ezzel szemben a RUI. 2r. 2/I.-ben ez *Minnyihez a' Tavaszs első zsengejével. Jan. 1791.* címmel, kidolgozva szerepel, s így került bele a *Heliconi virágok 2.* kötetének tisztázataiba is, nagyon hasonló szöveggel, kicsit eltérő címmel és dátummal (ez a vers befejezésének időpontja lehet).

A másik vers esetében a RUI. 2r. 2/II. különálló lapon lévő, két szakasznyi tisztázatának nincs címe, csak a dátum funkcionál címként (*29. 8br. 1791.*), a töredékben maradt versek archiválási tisztázataira jellemző módon, vagyis nem kiadásra készíthetett. A másik összeírásban e töredék *Laurához* címmel, dátummal (egy napnyi eltéréssel a másikhoz képest), a kiadásra összeírt versek sorában, azok címformátumával szerepel, három helyen a leírás közben végzett javítással, ezek azonban nem mutatnak egyértelmű szövegalkulási irányt (a vers végül nem jelent meg).

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy miután a RUI. 2r. 2/II. eredeti lejegyzése és annak javításai 1790 végén a *Heliconi virágokba* kerülő szövegek kialakítását szolgálták, a csomó utóbb, de még 1791-ben egyfajta jegyzőfüzetként kezdett funkcionálni, s nem kiadásra szánt, vegyes anyag került az üresen maradt lapokra, köztük a most vizsgált 1791-es dátumú két vers. Ha viszont ez így van, akkor a RUI. 2r. 2/I. kiadásra szánt, vagyis praktikusán a *Heliconi virágok 2.* kötetéhez készített első rétege nem keletkezhetett 1791 novembere, decembere előtt, mert az 1791. október 28/29-i dátumú vers sorrendileg elsőnek tekintett tisztázata még a RUI. 2r. 2/II. csomójában került lejegyzésre.

Ellenvetésként felmerülhet, hogy ez a tisztázat akár később is keletkezhetett, miként a RUI. 2r. 2/I. tisztázataról is ezt feltételezzük, de ebben az esetben arra is magyarázatot kellene találnunk, hogy a RUI. 2r. 2/I. csomójának összeírása után, majd annak jegyzőfüzetként való folyamatos használata során miért jegyzett Kazinczy egy verset mégis korábbi csomójába. Ez nem tűnik logikusnak, de persze levezetésünk csak a tények bizonyos ismert körére érvényes, lehet, hogy más fontos tényeket nem ismerünk és így nem is vettünk figyelembe.

A jelen ismereteink birtokában tehát annyit bizonyosan állíthatunk, hogy a RUI. 2r. 2/I. csomójának első lejegyzési rétege 1791 márciusa és 1792 márciusa között keletkezett. Ez az egy éves időszak még mindig meglehetősen biztonságosan tovább szűkíthető 1791 őszére, mert a *Heliconi virágok 1.* kötete augusztusban jelent meg, s az ebben található szövegállapotok javítását is megfigyelhetjük itt, a *Heliconi virágok 2.* kötetének összeírása pedig nagy valószínűséggel az év legelejére tehető. Felvethető a RUI. 2r. 2/II.-beli csomó 1791-es jegyzőkönyv-jellegének és a két csomó sorrendiségének vizsgálata alapján az is, hogy az összeírás 1791 novemberében vagy decemberében történt.

Mindezek alapján a jelen csomókat és a Ráday Gyűjteményben található csomót egyaránt a *Korai versek* összefoglaló címmel látjuk el, egymástól a sorrendre utaló sorszámmal különítjük őket el:

- Ráday Gyűjtemény   Korai versek I.
- MTAK. RUI. 2r. 2/II.   Korai versek II.
- MTAK. RUI. 2r. 2/I.   Korai versek III.

4. A csomók többi lejegyzési rétegének keletkezése

a) Korai versek II.

A két fogalmazványlapon négy vers található, ezek közül a hátoldalakon lévők az íráskép alapján egyértelműen rájegyzések, a Hamlet-monológ verses fordításpróbáját pontosan nem tudjuk keltezni (talán az 1790 tavaszán megjelent prózafordítás után készülhetett). A negyedik vers azonban (amely aztán a *Minnyihez, a' Tavaszi első zsen-géjével* címet kapta) viszonylag pontosan keltezhető: 1791. január 20–22. körül íródott. S mivel a jelen szövegforrás az első fogalmazványa a versnek, e dátumot az itteni lejegyzés dátumának tekinthetjük. Ez csak néhány hónappal későbbi, mint az első lejegyzési réteg keletkezési ideje, viszont e datálás nem feltétlenül érvényes a Hamlet-fordításra, a rájegyzések esetében pedig egyáltalán nem, azok idejét nem tudjuk pontosan meghatározni, csak a dátumban megadott időpont (1795. január 13.) szolgál támpontul az egyik esetben. E kérdések vizsgálatához fontos lenne tudni azt, hogy a most egymás mellett lévő két lap, amely egy ívet tesz ki (mivel kettedrét kötettről van szó), fizikailag is egybetartozott-e eredetileg, vagy a hajtás mentén szétvágyva önálló lapok voltak – ezt azonban a kötés miatt nem tudjuk megítélni, így az egyes versekhez tartozó dátumoknak a többi szövegre való alkalmazhatósága erősen kérdéses.

Az öt tisztázati lap közül az első kettő esetében ugyancsak nem dönthető el ez a kérdés, pedig itt is fontos információt jelentene, melynek hiányában ebben az esetben sem beszélhetünk önálló lejegyzési rétegről. Így csak annyit tudunk megállapítani, hogy az 59a oldalon lévő Hamlet-fordítás a fogalmazványlapról lett letisztázva, így sorrendileg azután készült, a rájegyzés pedig a dátumban megadott időpont (1794. január 20.) után. A 60a oldalon lévő versnél a címként alkalmazott dátum (1791. október 29.) ugyancsak 'után' típusú keletkezésre ad lehetőséget. A korai epigrammák datálásához az itteni lejegyzés nem ad támpontot, keletkezést nem tartalmaznak. A hét kéziratot pontosabb keletkezéséhez további vizsgálati szempontok bevonása szükséges.

Az öt tisztázati lap közül a további három Kazinczy korai epigrammáit tartalmazza. A 61a és 84a lapokon található négy vers közül három latinból készült fordítás, egy pedig eredeti, közülük csak ez jelent meg korábban a *Magyar Hirmondóban* (*Egy Kakukhoz*). A 80ab lapon található öt vers (a rájegyzést most nem számítjuk) mind németből, franciából készült fordítás, s megjelentek korábban (a *Magyar Hirmondóban*, a *Mindenes Gyűjteményben* és az *Orpheusban*), valamint be lettek osztva a *Heliconi virágok* valamelyik kötetébe is.

Korai versek II. 80b.	MHirm. 1784	MindGy. 1789	Orph. 1790. tavasz-nyár	HV1. 1790 őszi	HV2. 1792 eleje
<i>Az inség' két Barátjai. Frantzból</i>		+			+
<i>Brútus. Kaestner után</i>			+	+	
<i>Hólnap. Lessing után</i>	+		+	+	
<i>A' henye Bibliothecarius.</i>	+		+	+	
<i>Az Ivó.</i>	+			+	

Az alakulástörténet, ha csak a szövegösszevetésre koncentrálnunk, nem túl informatív, mert az egyes szövegállapotok (különösen az 1789-es, 1790-es szövegforrásoké) meglehetősen hasonlóságot mutatnak a *Korai versek II.* szövegállapotával. Két javítás jellelhet inkább támpontot. A *Hólnap* szövegében a *Magyar Hírmondó* 1. sorának egyedi változata részben feltűnik a *Korai versek II.* eredeti lejegyzésében, majd az ezen végrehajtott javítás után a szöveg megegyezik a két nyomtatott forrás első sorával. Mivel nem teljes a *Magyar Hírmondó* szövegállapotával való egyezés, így nem állítható, hogy arról készült a *Korai versek II.* eredeti lejegyzése, így sorrendiséget sem alapozhatunk erre. A másik javítás a *Brítus* szövegén történt, ahol az *Orpheus*beli 'Fijam' helyett a *Heliconi virágok*ban 'Fiam' alak áll, s a *Korai versek II.* egyetlen javítása éppen ez, ami így egybehangzik a szövegforrások keletkezéséből levonható következtetésekkel. Az *Orpheus* I. kötetének 2. és 3. számában jelentek meg a szóban forgó epigrammák, melyek 1790 tavaszán és nyarán kerültek nyomdába. Ez tehát korábban történt a *Korai versek II.* eredeti lejegyzésének (amelyet a csomó legkorábban keletkezett rétegének tekintünk) 1790. október tájára tehető keletkezésénél. A *Heliconi virágok* anyagának leadása viszont közvetlenül ezután történt, még 1790-ben. A *Korai versek II.*-ben található öt epigramma közül négy megjelent itt, méghozzá ugyanebben a sorrendben, a kötet legvégén (a 109–112. oldalakon), közéjük mindössze egy kétsoros epigramma ékelődött. Mindebből arra következtetünk, hogy a 80a lapon található összeírás a *Heliconi virágok* szerkesztése idején készült, mintegy pótlólagosan (ezért az írásképi eltérések az eredeti lejegyzési rétegtől), de az ottani publikálás szándékával. Ha ezt nem is tudjuk teljes bizonyossággal állítani, annyi azonban a tágabb értelemben vett alakulástörténeti tanulságok alapján megfogalmazhatónak látszik, hogy a 80a lap 1790 körülre tehető. A másik két kéziratos lapot az írásképi hasonlósága alapján ugyancsak 1790 körülre tesszük, analógiásan, feltételezve, hogy egyszerre készültek, továbbá a 80b oldal rájegyzését is ehhez az időszakhoz kötjük, hangsúlyozva, hogy pontos datálás ebben az esetben sem lehetséges a jelenleg rendelkezésre álló adatok szerint.

A másik négy kéziratos lap (55a, 56a, 59a, 60a) közül kettő fogalmazványt, kettő tisztázatot tartalmaz, ez a tény azonban a valóságosnál nagyobb különbséget sugall közöttük. A Hamlet-tisztázat 13 sora (59a) nem több, mint a fogalmazvány alig több mint fele, s maga a fogalmazvány sem teljes, vagyis közvetlen kapcsolata valamely kiadással, kiadási tervvel nem mutatható ki. A 60a oldal két szakasznyi tisztázatának pedig nincs címe, csak a dátum funkcionál címként, a töredékben maradt versek archiválási tisztázataira jellemző módon, vagyis ez sem kiadásra készült. Ezen sajátosságuk a fogalmazványokkal azonos módon választja el e lapokat a csomó többi részétől, melyek a kiadás céljával készültek, miként az az epigrammáknál valószínűsíthető, az eredeti lejegyzési rétegnél pedig bizonyítható.

A négy lap belső kapcsolatai is átnyúlnak a fogalmazvány–tisztázat határvonalon. A Hamlet-monológ két kidolgozása között nyilván nem szorul magyarázatra a kapcsolat. A másik két esetben az azonos keletkezési év (1791) képez közös pontot, valamint az, hogy mindkettő feltűnik a *Korai versek III.*-ban is, s a hét kéziratos lap versei közül zárólagosan csak ezek. A szövegek alakulástörténetét vizsgálva pedig megállapítható, hogy mindkét esetben az itteni lejegyzés tekinthető korábbiak, hiszen a *Czenczim*,

leg-első rózsájától... kezdetű fogalmazvány ott *Minnyihöz a' Tavasz első zsengejével. Jan. 1791.* címmel kidolgozva szerepel, s így került bele az 1792 elején egybetisztázott *Heliconi virágok II.* kötetébe is, nagyon hasonló szöveggel; az itt címként csak dátumot kapó vers (29. 8br. 1791.) pedig ott immár *Laurához* címmel, s átjavítva olvasható, meg azonban nem jelent (l. erről fentebb). Mindebből az a következtetés vonható le, hogy miután a *Korai versek II.* eredeti lejegyzése és annak javításai 1790 végén a *Heliconi virágok*ba kerülő szövegek kialakítását szolgálták, a csomó üresen maradt lapjai utóbb, de még 1791-ben egyfajta jegyzőfüzetként kezdtek funkcionálni, vegyes anyag került ezekre. Ez a szóban forgó két vers esetében az alakulástörténetből bizonyíthatóan látszik, a Hamlet-fordításrészletre azonban csak analógiásan alkalmazható.

A fenti négy lap közül háromnak (55b, 56b, 59b) a hátlapján rájegyzés található. A három rájegyzésből az egyik esetben (*Nem, nem, most ha szép szemeid...*) a szövegidentitás másik két szövegforrása alapján tudható, hogy a szövegidentitást Kazinczy 1787. március 9-re datálta, s noha e dátum pontossága adatszerűen kétségbe vonható is, az nem, hogy korai verstöredékről van szó, ezt bizonyítja, hogy másik két szövegforrása a *Pandektákban* és a *Régibb Stúdiumaimban* maradt fenn. Mindebből nem adódik közvetlen időrendi következtetés, elhelyezkedéséből viszont igen: sorrendileg csak az 1791. januári töredékes fogalmazvány után kerülhetett a lapra. A rájegyzés megtörténének felső időhatárára nézve azonban nincs adatunk, analógiásan az előzőekben mondottakat alkalmazhatjuk: 1791-ben jegyzőfüzetként használhatta Kazinczy e kéziratos csomóját.

A másik két rájegyzés esetében azonban még ez a nagyon feltételesen működtethető analógia sem lehet érvényes, mert mindkét vers későbbi, a *Chloe* című Kleist-fordítás 1794-es, az *An Lyda* című Klopstock-fordítás pedig 1795-ös. Ebből azonban csak annyi következik, hogy ezen időpontok előtt nem kerülhettek itt lejegyzésre. További két közös vonásuk is van: mindkettő a Radvánszky-lányokhoz, Terézhez és Polyxénhez szól, valamint együtt szerepelnek a *Budai papirosaim* című, a *Stúdiumokkal* egyidőben összeállított kéziratos kötet utolsó csomójában, s csak ezek szerepelnek ott. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy éppen a címzettek miatt mozogtak együtt e versek a szövegcsoportokban, de ez nem több hipotézisnél.

A versek alakulástörténetét megvizsgálva elsősorban a *Blidlihez* szolgáltart érdemi információkat a rájegyzések keletkezési idejét és körülményeit illetően, itt most csak összefoglaljuk a következtetést: a *Korai versek II.* csomójába Kazinczy a június közepe és július közepe közötti egy hónapban írhatta be a *Blidlihez* elkészült egy versszakát, majd ezt kipótolta és átmásolta tisztázatlanban a *Budai papirosaim* közé, közvetlenül ezután, még júliusban. Analógiásan ez alkalmazható a Kleist-fordításra is, de hangsúlyozzuk, mindez csak hipotézis, igaz, az adott helyzetre ennél jobban illeszkedő magyarázatot nem találtunk.

b) Korai versek III.

E csomó további rétegeire nézve kevés az adatunk, melyek megalapozott következtetésekre adnának módot. A második lejegyzési rétegre nézve megállapítottuk az eddigiekben, hogy az első két vers még az előző réteg formátumát követi, majd előbb a dá-

tum, aztán a cím marad el a tisztázatokból, végül pedig a tisztázatot fogalmazvány váltja fel, ugyancsak cím és dátum nélkül. Ha a *Laurához* tényleg idetartozik, akkor az 1791. október vége utáni lejegyzés lehet csak, az *Igyunk!* pedig 1793. április 1. utáni. Annyi tudható még, hogy az ezt követő anakreóni dal keletkezési idejét másutt ugyancsak 1793-ra tette Kazinczy, s ha e réteghez sorolható *A' mennydörgés* című Denisfordítás önálló lapokon lévő fogalmazványa, akkor az is ebbe az időkörbe tartozik, mert Kazinczy itteni dátuma szerint 1792-es. Mindezek alapján azt feltételezzük, hogy az első lejegyzési réteg megszületését követően e csomó átvette a jegyzőfüzet szerepét, s ide kerültek 1792–1793 során a frissen készült költemények, egymás után inkább, nem egyidőben. Biztosan azonban csak annyi mondható, hogy az adott versek a Kazinczy által megadott időpont után, illetve a fogalmazványok a megadott időben kerültek lejegyzésre, de még 1803 októbere előtt, mert a 28a oldalon található második, utólag az előző alá bejegyzett anakreóni dalnál ez a dátum szerepel.

Ez az anakreóni dal a harmadik lejegyzési rétegbe tartozik az íráskép alapján, s így azt ebből következően 1803 októberére tehetjük. Az azonban kérdéseket vet fel, hogy az íráskép alapján ugyanebbe a lejegyzési rétegbe tartozó egyik helyen (a 13b oldalon) 1803. február 3-i dátum olvasható. Azt tudjuk, hogy 1802 októbere és 1803 áprilisa között igen jelentős archiválási munkát végzett Kazinczy, ekkor állította, rendezte össze a *Studiumok* köteteket és a budai fogság alatt keletkezett kéziratokat, kommentálva azokat (éppen e megjegyzések dátumai alapján tudjuk e munka időszakát behatárolni). Azt azonban nem tudjuk, hogy az anyag bekötetése pontosan mikor történt, csak annyi állítható, éppen a *Studiumok* két kötetére nézve, hogy 1804. február 4. előtt. A 13b oldalon lévő dátum éppen illeszkedik a feltárt időrendbe, s tágabb összefüggésekbe ágyazva magyarázhatóvá teszi e harmadik lejegyzési réteg anyagának összemásolását: fiatalkori és fogság alatti szövegeit archiválta a jelen csomó üres lapjain, illetve javíttatta is azokat. Az 1803. októberi dátum ehhez képest későinek tűnik, noha a kézírás jellege még bő félév múltán is meglepően hasonló. Éppen a késői dátum és a kötetítés pontos ismeretének hiánya miatt nem tudjuk, hogy a fogság előtti verseket tartalmazó három lap (8a, 9a, 10a) kivételével a kézírás alapján e rétegbe sorolt többi vers rájegyzésnek vagy bejegyzésnek tekinthető, vagyis a kötetítés előtt vagy után került mostani helyére. Feltevésünk szerint inkább előtte, de biztosan csak az 1803-as év állítható, mint e réteg szövegeinek keletkezési éve, illetve 1804. február 4-e az előzéklapra jegyzett vers esetében.

A negyedik rétegbe tartozó szövegek szinte kivétel nélkül datáltak, az 1803 előtti esetében a fenti probléma ugyancsak jelentkezik, s feloldani nem tudjuk: e korai verseket csak amiatt soroltuk a negyedik rétegbe, mert azok többnyire a harmadik rétegbe tartozó verseket tartalmazó lapok hátoldalán vannak. Az 1804 utániak esetében azonban biztosan állítható, hogy a kötet bekötetése után készült bejegyzések, dátumaik ezt egyértelműen bizonyítják. Legtöbbjük az 1808-as, 1809-es évekből származik, de van 1811-es és 1823-as bejegyzés is. A *Studiumok*-kötetek későbbi használatára más példánk is vannak, az itteni adatok arra utalnak, hogy az archívum funkció mellett időnként jegyzőkönyvként szolgáltak Kazinczy számára, legalábbis a jelen csomó.

5. Időrendi összefoglalás

Korai versek II.   Korai versek III.

– 1790 szeptember vége – október vége: a kéziratos csomó első lejegyzési rétege lényegében egyidőben készülhetett, 1790 őszének egy hónapnyi időszakában, az öszszemáolás céljaként az *Orpheus* és a *Heliconi virágok* szerkesztésének előkészítése nevezhető meg.

– 1790: a korai epigrammák összeírása nagy valószínűséggel ugyancsak a *Heliconi virágok* 1. kötete szerkesztéséhez köthető, minden bizonnyal az első réteg után, az év végén, de ezt elsősorban a szövegállapotok összevetéséből levont következtetésként állíthatjuk.

– 1791: a *Heliconi virágok* 1. kötete szerkesztésének lezárulta után a csomó üresen maradt lapjait Kazinczy jegyzetfüzetként használta, két bizonyosan datálható vers került a jelen csomó üres lapjaira, a többi vers esetében csak analógián alapul következtetésünk.

– 1791 (elsősorban) össze: eredetileg a *Heliconi virágok* 2. kötetének előkészületei során jött létre a korai versek e harmadik összeírása, majd utóbb a tisztázatok egy része fogalmazványként funkcionált.

– 1792–1794 (és esetleg 1801–1803): az újonnan keletkezett néhány vers tisztázata a csomó végére került, majd e helyen fogalmazvány is keletkezett, a korábbi tisztázatokon is történtek javítások ezen időszak vagy időszakok alatt.

– ?1795: a későbbiekben még két költeményt jegyzett Kazinczy a csomóba, különböző lapok hátoldalára, ezek időpontja nem állapítható meg pontosan, feltételezzük, hogy a budai fogság enyültebb szakaszában, 1795 június közepe és július közepe között történt lejegyzésük.

– 1803: a fogság előtti és alatti versek lejegyzése, részben az előző csomó lapjainak üresen maradt helyeire, valamint javítások, bejegyzések a korábbi tisztázatokon, továbbá a bekötetés utáni első bejegyzés az első előzéklapra 1804. február 4-én.

– 1803 után, illetve 1808–1809, 1811, 1823: versek utólagos bejegyzése a csomó lapjainak üresen maradt részeire, részben datálatlanul, részben pontos datálással, ezek mind bekötetés utániak.